

Petrol Kısılacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği

Arzu AL
Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Ü., Siyasal Bilgiler Fak., Uluslararası İlişkiler Böl.,
<https://orcid.org/0000-0002-3287-3661>
arzu.al@marmara.edu.tr

Nur ASLAN
Doktora Öğrencisi, Marmara Ü., Siyasal Bilgiler Fak., Uluslararası İlişkiler Böl.,
<https://orcid.org/0000-0002-1397-7641>
nur.aslan@arcelik.com

Öz

Bu çalışma 2011 uluslararasılaşmış Libya sivil savaşının ve Kaddafi rejiminin çöküşünün nedenlerini açıklamayı amaçlamaktadır. Buna karşın, bu çalışmanın öncelikli amacı, sivil savaş ve uluslararası müdahalenin açıklanmasında ihmal edilmiş iki teori olan rantar devlet teorisi ve kaynak laneti teorisinin yararlılığını değerlendirmektir. Ülkelerin devlet içinde bulunan zengin kaynaklar, üzerlerinde kontrol elde edebilmek amacı taşıyan iç ve dış mücadeleler oluşturmaktadır. Detaylandırılarak ve kritik edilerek bu iki teori dünyadaki petrol zengini ülkelere biri olan Libya üzerine uygulanmıştır. 1969'dan beri Kaddafi yönetiminde ki uzun ve kalıcı rejimin çökmesi kaynak laneti teorisi ile açıklanabilir mi? Kaddafi rejimi nasıl ve niye çöktü? Libya'nın deneyimleriyle şekillenen iç ve dış dinamikler test edilerek bu soruların olası cevapları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rantar Devlet, Petrol Laneti, Sivil Savaş, Libya, Dış Aktörler

Middle East in Oil Clamp: The Case of Libyan Civil War

Abstract

This reserach seeks to explain the caauses of the 2011 internationalised Libyan civil war and the collapse of the Qadhafi regime. But its primary purpose is to evaluate the usefulness of two neglected sets of theory, namely rentier state theory and resource curse theory, in the explanation of civil war and international intervention. Having elaborated and criticized these two theories, they are applied to the case of Libya, one of the oil wealthiest state in the world. Can the Qadhafi regime from 1969 be explained by resource curse theory? Why and how did Qadhafi's rentier state collapse? These questions are addressed through testing the internal and external dimensions that shapes the experience of the Libyan state.

Keywords: Rentier State, Resource Curse, Civil War, Libya, External Actors

Giriş

Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgeleri siyasi, iktisadi, toplumsal, kültürel ve askeri boyutlarıyla uluslararası ilişkiler çalışmalarının her zaman merkezinde yer almıştır. Büyük uygarlıkların kök salıp geliştiği çok eski medeniyetlere beşiklik yapmasına rağmen, bu bölge tarihten bu yana özellikle son yıllarda artan bir ivmede keskin rekabetlere sahne olmuş ve uluslararası güçlerin mücadele alanı haline gelmiştir. Arap Baharı diye adlandırılan süreçle bütünlüğünü tamamen kaybetmeye yüz tutmuş coğrafya üzerinde çeşitli analizler yaparken, bölgenin tarihi ve iç dinamikleri mercek altına alınmalıdır. Bölge’de ortaya çıkan sorunlar genel hatlarıyla değişken olmakla beraber, bölge enerji kaynakları açısından zenginliği nedeniyle, tarihten bu yana büyük devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olmuş ve son yıllarda kendi iç dinamikleri nedeniyle de sorunların çözümü güçleşmiştir.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinden bahsederken akıllarda ilk aşamada şekillenen dinamikler İslam, enerji zenginliği ve su kıtlığıdır. Zengin enerji kaynaklarına sahip olmalarına rağmen, bölge ülkeleri hiçbir zaman dünyanın en zengin ülkeleri listesine ismini yazdıramamış; küresel üretimdeki payını yükseltememiştir. Bu bölgenin çeşitli yönlerden geri kalmışlığı sadece uluslararası arenada çatışmayı değil; bölge ülkeleri arasındaki rekabeti de körüklemiştir. Çeşitli zamanlarda farklı ülkeler bölge liderliği açısından söylemlerde ve aksiyonlarda bulunmuş ve destek olarak da süper güçleri arkalarına alma yoluna gitmişlerdir. Bölgede tarihten bu yana özellikle Arap- İsrail çatışmalarından beri ABD karşıtlığı olmasına rağmen, ABD bölgede özellikle iktidarlar üzerinde yoğun etki sahibi olmuştur. Bir başka süper güç olan Soğuk Savaş öncesi Sovyetler Birliği daha sonra Rusya da bölge üzerinde kontrolünü direkt ve dolaylı şekilde her zaman etkin tutmaya çalışarak diğer süper güç olan ABD’nin elinin güçlenmesini engelleme yoluna gitmiştir.

Orta Doğu’da 2011 yılında patlak veren daha sonra domino etkisiyle bölgedeki diğer ülkelere de yayılarak 1969’dan beri istikrarlı bir şekilde varlığını sürdüren Kaddafi rejiminin de sonunu getiren sivil savaş süreci sadece bölgesel dinamikler ile açıklanamayacağı gibi sadece iç dinamikler ile de açıklanamaz. Bölgedeki saflaşma önemli olduğu gibi küresel etkiler de önemlidir. Çünkü ABD öncülüğünde Atlantik güçleri ve bölgedeki diğer müttefikleri ile birlikte Rusya ve Çin’in öncülüğündeki Avrasya güçleri de bölgede rekabet içindedir. Bu makalede yer verilmeyecek olmasına rağmen, bölgede son yıllarda Suriye’de yaşananlar da bu Atlantik- Avrasya rekabetinin net olarak görülmesini sağlamıştır.

Bu çalışmanın öncelikli amacı, rantar devlet teorisi ve kaynak laneti teorisini kullanarak Libya Sivil savaş sürecini analiz etmektir. Başlıca argüman, Libya’nın sahip olduğu enerji zenginliği nedeniyle lanetlendiği ve sonucu olarak da 2011 da Arap Baharı’nın domino etkisine direnemediğidir. Libya’nın petrol etkisi ile şekillenen ekonomik özellikleri, rejim tipi, politik ve kurumsal yapısı sivil savaş yaşamasının başlıca nedeni olarak gözler önüne serilmektedir. Buna karşın daha öncede bahsedildiği gibi yaşanan sivil savaş sürecini sadece iç ve bölgesel dinamikler

ile açıklamak yetersiz olacaktır. Bölgesel olarak Arap Baharı'nın domino etkisi ile gelen ayaklanmalar ve bölgesel istikrarsızlıkların yanında Libya'nın kendi iç dinamikleri bakımından yaşanan olumsuzluklara direnebilecek güçte olmaması ve kırılabilir olması yanında dış güçlerin Libya sivil savaşı öncesi ve sırasındaki müdahaleleri yaşanan iç savaşın başlıca nedenlerindedir. İç dinamiklerden genel hatlarıyla bahsetmek gerekirse, 1969 sonrası Kaddafi'nin izolasyonist bir politika benimsemesi, sivil savaşa karşı Libya hükümetinin direnememesinin başlıca faktörlerinden olarak görülebilir. Bunun yanı sıra enerji kaynaklarının öneminin giderek artmasıyla beraber, enerji zengini ülkeler bir satranç tahtası olarak görülen uluslararası arenada dış güçlerin emperyal amaçları için başlıca hedef olmuşlardır. Sonuç olarak da bütün bu bilgiler ışığında bu çalışma, Libya'nın sahip olduğu petrol zenginlikleri nedeniyle lanetlenip lanetlenmediğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde, özellikle son yıllarda yaşanan dramatik olaylar neticesinde, var olan literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Genel hatlarıyla özetlemek gerekirse rantar devletler diğer devletlerden farklı yapısal özelliklere sahiptir. Bir başka deyişle kaynak fakiri ülkelere farklı olarak politik, iktisadi ve sosyal yapıları sahip oldukları kaynak zenginliğine bağlı olarak şekillendirilmiştir. Şüphesiz ki sahip olunan zengin kaynaklar kendi kendine devlet yapısını şekillendirmemekte, iktidar yapıcılar tercihlerini bu yönde değerlendirmektedir. Sonuç olarak da uzun vadede sahip olunan bu politik, iktisadi ve sosyal yapı, kaynak zengini devleti dış etkilere karşı daha kırılabilir hale getirmektedir. Teorinin temel olarak baz aldığı ve günümüz dünyasında özellikle artan enerji ihtiyacı ile göz önünde olan petrol zengini ülkelerdir. Yaşanan deneyimler baz alınarak petrol zengini ülkeler, üretim ve çeşitlenmeyi ikinci plana atarak petrol gelirlerine direkt olarak bağlı bir ekonomik yapı kurduklarından petrol fiyatlarındaki herhangi bir değişiklik veya talepte meydana gelen azalma tüm devlet ekonomisini direkt olarak etkilemektedir. Ekonomisi bozulan bir devlette halkın da alım gücü düşmekte ve sonuç olarak da doğru orantılı olarak da ekonomik sıkıntıların yanında sosyal sıkıntılar da baş göstermektedir. Diğer yandan, baz teorisyenler tarafından iç dinamiklerden ziyade dış güçler kaynak zengini ülkelerin sivil savaş deneyimi yaşamasına yol açacağı vurgulanmıştır (Humphrey,2005: 510). İki farklı bakış açısını harmanlayarak rantar devletlerin gerek iç gerek dış etkiler nedeniyle sivil savaşı yaşama olasılıklarının diğer ülkelere nazaran daha yüksek oranda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynak lanetinin rantar devletlerde yaşandığı net olduğundan, çalışmaya başlarken rantar devlet teorisinin literatürde kapladığı yer göz ardı edilemez. En basit tanımıyla, kaynak zengini devletler için rantın diğer potansiyel kaynaklardan farklı değerlendirmesini gerektiren birden fazla neden mevcuttur. Bunlardan ilki bu rant aracı olmadan doğrudan devlete gelir ve ranttan elde edilen gelirin vatandaşlara dağıtılması için gerekli koşullar tam anlamıyla sağlanmış olur. Bunun yanı sıra söz konusu rant diğer gelir kaynaklarından farklı olarak elde edilme aşamasında fazla sayıda vasıflı çalışana ihtiyaç duyulmaz ve bu nedenle nüfusun geri kalan kısmı üretim aşamasına dahil olmaz (Aslan,2014;13). Bu iki temel özellik bahsedildiği gibi

Petrol Kıskaçında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği

ranti diğer gelir kaynaklarından farklı kılarak rantar devlet teorisinin açıklanmasında baz teşkil etmektedir.

Literatürde rantar devlet teorisi dendiğinde akıllara gelen ilk isim Hossein Mahdavy'dir. 'Patterns and Problems of Economic Development in Rentier State: The Case of Iran' (Rantar Devlette Türler, Problemler veya Ekonomik Gelişme: İran Örneği) adlı makalesi ile rantar devlet teorisinin çatısını belirlemiş ve daha sonraki zamanlarda farklı araştırmacıların çalışmalarına temel oluşturmuştur (Mahdavy, 1970). Alanda çalışan teorisyenler farklı noktalara vurgu yapsalar da genel özellikleri ile rantar devletlerin otoriter, vergilendirme yoksunu, merkez otorite odaklı ekonomik yapıya sahip oldukları konusunda hem fikir olunmuştur (Smith,2004, 234; Yates,1996, 4-6). Sonuç olarak, geçmiş deneyimler analiz edildiğinde, otoriter sistemin, tek yönlü ekonomik yapının özellikle petrol zengini ülkelerde daha fazla görüldüğü ve aynı zamanda bu ülkelerin bu özellikleri nedeniyle sivil savaş yaşama oranlarının daha fazla olduğu ortaya konulmuştur (Karl,2005; Collier and Hoeffler,2005; DiJohn,2005; Humphrey,2005).

Petrolün artan önemi ve liberal ekonomik yapının tüm dünyaya hakim olmaya başlamasıyla beraber, geçmişe nazaran sivil savaşlar daha yüksek oranda görülmeye başlanmıştır (Anderson, 2006:115-130). Son yıllarda Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde ortaya çıkan sivil savaşlar nedeniyle, kaynak laneti teorisinin önemi bir kez daha gözler önüne serilmiş ve literatürde teori ile ilgili çalışmalar daha fazla yer kaplamaya başlamıştır. Bu çalışmada, bahsedildiği üzere, Libya'nın örnek ülke olarak seçilmesinin nedeni de son yıllarda yaşanan olaylar ve petrolün bu yaşanan olaylardaki rolü nedeniyle mantıksal çerçeveye oturtulmuştur. Uzun yıllar istikrarlı bir yapıya sahip olduğu görülen ve zengin petrol yatakları nedeniyle uluslararası arenada da her zaman göz önünde olmuş olan Libya, 2011 yılından yaşadığı sivil savaşa direnememiş ve 1969'dan beri süregelen Kaddafi hükümetinin sonu gelmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında, bu çalışmada Libya sivil savaşı ve nedenleri kaynak laneti teorisi temel alınarak irdelenecektir. Bunu yaparken sivil savaş öncesi ve sürecinde dış aktörlerin rolü de göz ardı edilmeyecek bu şekilde, Libya'nın ekonomik yapısının sivil savaşı yaşamasının altındaki tek neden olmadığı gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde teorik bir zemin hazırlamak adına rantar devlet teorisi ve kaynak laneti teorisi kısaca analiz edilecektir. İkinci bölümde Libya'nın tarihi, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında özet niteliğinde bilgiler verilecektir. Son bölüm ise ilk iki bölümün beraber analiz edilerek Libya sivil Savaşı'nın analizi niteliğinde olacaktır. Aynı zamandan son bölümde sivil savaş analiz edilirken dış aktörlerin etkileri yorumlanacaktır.

1.Rantar Devlet

Rantar devlet konsepti geniş bir yelpazeye sahip olan kaynak laneti teorisinin bir alt kategorisi olarak ortaya çıkmıştır. Rantar devleti kaynak lanetinin potansiyel tezahürlerinden biri olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu nedenle kaynak

laneti teorisini net olarak analiz edebilmek için rantar devletin tanımını aşikar biçimde yapmak gereklidir. Çalışmanın bu bölümünde dış rantın kaynak zengini ülkelerin yönetim kalitesi, ekonomik ve sosyo- ekonomik yapısı üzerindeki etkileri mercek altına alınmıştır.

En genel anlamıyla tanım Hossein Mahdavy tarafından 1970 tarihinde yapılmıştır. Mahdavy rantar devleti düzenli olarak harici kira alan ülkeler olarak tanımlar (Mahdavy,1970). Daha öncede bahsedildiği üzere, rantar devlet konsepti kaynak zengini ekonomilere uygulanmaktadır. Mahdavy'nin teori tanımlamasında Orta Doğu'nun petrol zengini devletleri baz alınmış ve teori onlar üzerinde kurgulanmıştır. Söz konusu devletlerin ekonomik yapısı incelendiğinde petrol gelirlerinin direkt devlet hazinesi gittiği ve diğer ekonomik aktivitelerin devlet ekonomisinde yerinin yok denecek kadar az olduğu kimi zaman da hiç olmadığı yönündedir. Şüphesiz ki doğanın kendilerine verdiği kaynaklar üzerine kurgulanmış tek yönlü ekonomik sistem söz konusu ülkeleri petrol gelirlerine bağımlı hale getirmiştir ve alternatif bir üretim kaynakları bulunmadığından da petrol gelirlerinde yaşanacak herhangi bir sorun devlet ekonomilerinin direkt olarak etkilemektedir (Mahdavy,1970: 429).

Ekonominin tek yönlü olması ve gelirin direkt devlete akması her ne kadar ilk bakışta olumlu gibi görünse de uzun vadede halkı devlete yabancılaştırarak sorumsuzluğa ve yolsuzluğa da kapı açmıştır. Hali hazırda doğanın kendilerine bir armağanı olan zenginliği kullanan bu ülkeler, bu geliri elde edebilmek için vasıflı elemana ve halka ihtiyaç duymaz. Alternatif yöntemlerle de halk üretim sürecine dahil olmadığından ve vergiden muaf tutulduklarından dolayı da yönetim sürecinde de söz sahibi değildir; bu durum da bürokrat, askeriye, yerel elitler gibi gelirlerin idaresinde yetkili olan birkaç insan dışında yönetim ve üretim sürecine dahil de değildir (Luciani,1990: 71; Beblawi,1987: 90; Herb,2005: 300). Bu noktada ekonomi işleyişi bu şekilde ilerler ve gelirler direkt devlet elinden dağıtılırken, rantar devletler ki hükümetim görevinin önemi bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Hükümet petrol gelirleri üzerindeki tek kontrol sahibi merciidir ve petrol gelirlerinin dağıtılmasında tekel sahibidir. Mili güvenlik, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam ve alt yapı gibi devletin halkına sunduğu mal ve hizmetler petrol gelirleri aracılığıyla sağlanır. Üretim ve yönetim sürecinde dahil olmayan halkın desteği de hükümet tarafından tedarik edilen bedava iskan, elektrik, su ve ekmek sayesinde sağlanmaya çalışılır. Bunun yanı sıra bedava mal ve hizmet dağıtan devlet bunun karşılığında vatandaşından herhangi bir vergi talep etmemekte bu şekilde vatandaş hem yönetim sürecinden muaf tutmakta hem de kendini devlete borçlu ve minnettar hissettirerek hükümete kamu desteği sağlamaktadır (Kuru,2002: 68). Üretim ve yönetim sürecinde top bürokratlardan ve lokal elitlerden oluşan bir tabaka hükümetin yanında yer almakta ve veri yoksunluğu nedeniyle hesap verilebilirliği olmayan hükümet gelirlerinden nemalanmakta bu şekilde söz konusu petrol zengini ülkeler de yolsuzluk hat safhaya ulaşmaktadır (Robinson ve Acemoğlu,2013). Sonuç olarak devletin aşırı rolü ve hükümet ile vatandaş arasındaki hesap verilebilirliğin olmaması devlet kurumlarının kalitesini doğrudan etkiler ve genel olarak otoriter rejimli ve zayıf ve verimsiz kurumlara sahip devletler ortaya çıkar.

2.Kaynak Laneti Teorisi

Econder |

ECONDER
International Academic Journal
[Issn:2602-3806]

Cilt / Vol : 2,
Sayı/Issue: 1,
2018

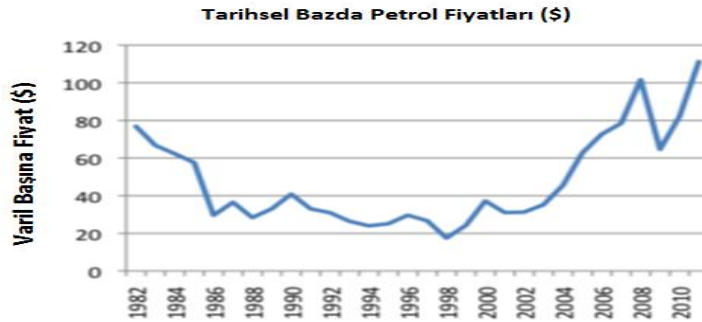
Petrol Kısılacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği

Karl kaynak laneti teorisi üzerine çalışmış önemli araştırmacılardandır ve teorinin anlaşılması üzerine genel ve anlaşılır çalışmalarda bulunmuştur. Kaynak zenginliği kaynağın çeşidine ve dağılımına göre ülkeler üzerinde farklı etkiler oluşturmaktadır. Özellikle artan enerji ihtiyacı ile doğru orantılı olarak petrolün ve petrol ihracatçısı olan ülkelerin uluslararası arenadaki öneminin ve görünürlüğünün artmasının yanına kaynağın mahiyeti ve dağılımı da ülkelerin ekonomik performansını etkilemek yönünde etkilidir. Yapılan araştırmalara göre 'nokta kaynağı' olarak nitelendirilen yani dar coğrafi veya ekonomik temellerden oluşan kaynaklar) diğer kaynak zengini ülkelere nazaran daha yavaş bir büyüme sergilerler (Karl,2005). Örneğin, 1965-1998 yılları arasında OPEC üyesi ülkeler örnek alınarak yapılan çalışma sonucu ülkelerin gayrisafi milli hasılasının %1,3 oranında düştüğü gözlemlenmiştir. Buna karşın, petrol zenginliğine sahip olmayan ülkeler ise yaklaşık olarak yılda %2,2 oranında büyüme sağlamıştır (Auty,2001: 842).

Özellikle petrol zengini ülkeler çokluk paradoksu içindedirler. Petrol diğer emtialara nazaran daha fazla gelir getirir. Petrolün getirdiği daha fazla gelir, yalnızca tek bir ürüne bağımlı olma eğilimi yaratır. Petrol gelirlerine bağlı tek yapılı bir ekonomik sistem benimsemiş bu ülkeler dünya çapında en fazla ekonomik sıkıntıyı çeken, otoriter ve iç çatışma yaşama olasılıkları en yüksek olan ülkelerdir (Karl,2005: 23). Diğer yandan bir başka araştırmaya göre ekonomisi %25 oranından petrol gelirlerine bağlı ülkeler, diğer ülkelere nazaran iç çatışmaya düşme tehlikesini dört kat fazla yaşamaktadırlar (De Soysa,1999). Petrol pazarının kırılğan ve değişken bir yapıya sahip olmasından kaynaklı olarak, petrol gelirlerindeki ani bir düşüş petrol ihracatçısı ülkenin ekonomisini dramatik bir şekilde etkiler. Örneğin, 1981'de dünyanın en büyük petrol ihracatçısı ülke konumunda olan Suudi Arabistan'da kişi başına düşen milli gelir \$28,600 iken; 2001'de petrol gelirlerinin hızla düşmesiyle beraber bu oran kişi başına \$6,800'e kadar gerilemiştir (Karl,2005: 21-25).

Şekil 1: Petrol fiyatlarındaki dalgalanma 1982-2011

(<http://www.economist.com/economics-a-to-z/r#node-21529784>)

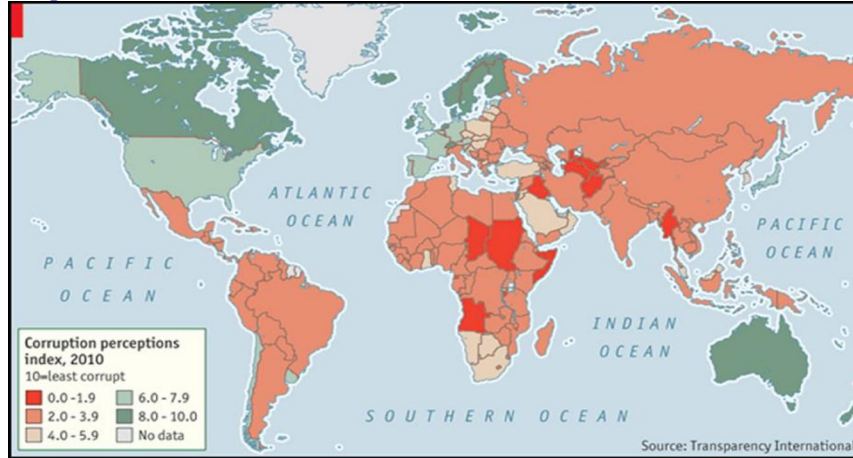
Petrol piyasasının değişken ve kırılğan yapısının yanında Hollanda Sendromu olarak adlandırılan diğer etken de petrol ihracatçısı ülkelerin ekonomik yapısını olumsuz etkilemektedir. En genel tanımıyla Hollanda Sendromu şu şekilde açıklanabilir: Ülke içinde doğal kaynaklara olan talep artışıyla beraber ülke reel kur yükselir; bu durum da tarım, imalat gibi ekonomik çeşitliliği sağlayabilecek diğer sektörleri dış ticarete

dezavantajlı duruma getirir. Sonuç olarak hali hazırda petrole bağımlı bir ekonomi benimseyen ülke için çeşitliliği sağlamak adına bir engel meydana gelir ve petrol gelirlerine bağımlılık doğru orantılı olarak artar. Daha önce de bahsedildiği gibi petrol piyasasındaki herhangi bir düşüş de ülkenin ekonomisini çöküş noktasına getirebilir. (Karl,2005: 22)

Petrol ihracatçısı ülkenin ekonomisinin petrol gelirlerine bağlı olmasını tek yönlü olarak düşünmek eksik bir bakış açısı sağlayacağından doğru değildir. Petrol gelirlerine bağımlılık, ülkenin ekonomik performansı ile açıklamak yeterli olmayacaktır. Ardında yatan sosyal etkiler de kaynak laneti teorisinin diğer önemli bir hususu olarak karşımıza çıkar. Bunlarda ilki petrol endüstrisinin işlemesi için çok fazla iş koluna gerek olmadığından birçok insanın işsizlik ile karşı karşıya kalmasına neden olmasıdır. Üretim sürecinde yer alan kesim pastanın büyük parçasını alırken, diğer kesim ise işsizlik ile beraber eşitsizliği de deneyimler. Diğer yandan petrol gelirlerinin direkt olarak devlete gelmesi, ekonominin yürütülmesi açısından vergi gereksinimini ortadan kaldırır. Vergi vermek devleti vatandaşa karşı sorumlu ve hesap verebilir kıldığından, petrol zengini ülkeler de bu durum mevcut değildir. Sonuç olarak işsizlik, gelir eşitsizliği, yolsuzluk gibi olumsuzluklarla karşı karşıya kalan halk devletten yasal anlamda herhangi bir talep de bulunamaz. Petrol ihracatçısı ülkelerde kurumlar zayıf, yönetim tekeldir. Sonuç olarak otoriter demokratik olmayan rejimler beslenir.

Şekil 2: Yolsuzluk Endeksi Haritası

(<http://www.economist.com/economics-a-to-z/r#node-21529784>)

Bahsedilen bilgiler ışığında kaynak zengini ülkeler arasında özellikle petrol zengini olan ülkeler kaynağın konumlanması yüzünden bir lanet yaşamasına rağmen, sahip oldukları zenginlik bağımsız olarak bir lanet olarak düşünülemez. Ekonomi tercihini doğanın kendilerine verdiği zenginlik üzerine odaklamak; ekstra iş gücü ve yatırım kullanma ihtiyacı duymadan tek yönlü ekonomik sisteme odaklanarak, üretim ve tarım gibi diğer sektörlerin gelişmesi için gerekli koşulları sağlamamak kaynak zengini ülkelerin kendi tercihleridir. Bu noktada petrol zengini ülkeler yanlış politika

Petrol Kısılcacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği

tercihleri yapmaları nedeniyle eleştirilmektedirler. Bu politika hataları da ülke içinde kurumsal düzenin yapısından kaynaklanmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde de kaynak lanetinin bir kader değil; aksine hkmetlerin yaptığı tercihlerin bir sonucu ortaya atılmıştır (Karl,2005: 21-25; Collier ve Hoeffler,2005: 630; DiJohn,2005: 170-173; Humphrey,2005: 512). Bu çalışmada söz konusu etkenler üzerinde odaklanılarak Libya sivil savaşı analiz edilecektir. Bu yapılırken, i mekanizmaların yanında; özellikle petrol zenginliği üzerinde uluslararası arenada dış glerin kontrol sağlama çabaları üzerinde de durularak; yaşanan sivil savaşın daha kapsamlı bir yaklaşımla analiz edilmesi amaçlanacaktır. Eğer kaynak zengini ülkeler liberal ekonomiye tamamen entegrasyon sağlamakta direnirlerse (ki örneklerde otokratik bir düzen ve tek yönlü ekonomik sistem tercih ettikleri görülmüştür) uluslararası ekonomik düzende süper gler onları bazı yaptırımlara maruz bırakacaklar; bunun yanında da i mekanizmalarındaki zayıflığı ve kırılganlığı kullanarak ülke içinde kontrol sahibi olmaya çalışacaklardır (Humphrey,2005: 510-513).

3.Rantar Devlet Olarak Libya

Kaddafi politikalarını ve rantar devlet olarak Libya'yı daha iyi analiz etmek için tarih ve devlet konsolidasyonundan da kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Libya çok uzun yıllar boyunca koloni olarak varlığını sürdürmüş ve daha sonra 1951 yılında dış glerin desteğiyle beraber Kral İdris başa geçmiştir (Wandawella,1998: xxiii). Özellikle lke toprakları içinde petrolün bulunmasıyla beraber Libya bir dönüşüm süreci içerisinde kendini bulmuştur. Gelir seviyesi bir anda artan Libya, artık varlığını sürdürmek için dış desteğe ihtiyaç duymamış ve doğru orantılı olarak da vatandaşın devletten beklentisi de artmıştır. Buna karşın, başa geçmesinde dış glerin direkt desteğini alan Kral İdris, dış glerin kontrolü altından çıkmamış bu durum da vatandaşın memnuniyetsizliği ile karşılanmıştır. Sonuç olarak da 1969 başarılı bir darbe girişimi ile beraber Kaddafi ve yandaşları yönetimi ele geçirdiler (Aslan,2014: 46-48). Kaddafi yönetime gelmesiyle beraber eski emperyal güçleri ülkeden uzaklaştırarak onların ülke üzerindeki etkilerini yok etmeye çalıştı. Buna karşın, ülkede petrolün bulunmasıyla beraber emperyal glerin Libya zerindeki kontrol çabası da doğru orantılı olarak arttı (Aslan,2014: 49-51). Bu noktada sonraki dönemlerde Kaddafi'nin sürdürdüğü izolasyonist ve batı karşıtı politikanın temellerinin Libya'nın koloni geçmişinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Diğer yandan koloni olarak uzun süre yaşamanın bir ülke üzerindeki etkileri de olumsuz olmaktadır. Öncelikli olarak, koloni devletlerde endüstrinin gelişmediği görülür. Aynı zamanda ülke içi hakimiyeti zayıf tutabilmek adına politik ve sosyal kurumlar güçlü yapılarla sahip değildir. Sonuç olarak, koloni geçmişi ve rantar devlet özelliklerine sahip olmak nedeniyle, Kaddafi'nin ideolojik pozisyonuna ve petrolün bulunması ve ülke sınırları içindeki dış gler bertaraf edilip, petrol gelirleri üzerinde tam devlet kontrolü sağlanmaya çalışılsa bile, Libya merkezi hükümetten ve zayıf kurumsal yapıdan kurtulmayı başaramamıştır.

Kaddafi başa geçmesiyle yeni bir yapı oluşturma çabasına girişti. Diğer rantar devlet liderleri gibi o da petrol gelirlerine güvenerek, ülke yapısını buna göre

şekillendirmeye başladı. Bu durum da Libya'yı diğer rantar devletler gibi aynı sonra sürüklemeye yolunda atılan ilk kritik adım olarak nitelendirilebilir. Kaddafi'nin benimsediği politik yapı kendine özgü özellikle olan bir tür sosyalizmdi. Bir başka deyişle, Kaddafi'nin benimsediği politik yapının sosyalizm, Arap milliyetçiliği ve İslam kombinasyonundan oluştuğu söylenilebilir (Prashad,2012; Sandbakken,2006: 145). Petrol gelirleri devlet kontrolü altına alınarak, vatandaşa sağlık, eğitim, iskan gibi ücretsiz sosyal haklar sağlandı. Kaddafi hükümeti altında tüm fabrikalar kamulaştırıldı. Bu şekilde özel sektörün ülkedeki gücü indirgenerek hükümetin gücünün artırılmasının yanından, bir kesimin haksız kazanç elde etmesinin önüne geçilmesi hedeflendi. Aynı şekilde, ülkede hizmet veren yabancı petrol şirketleri de uzaklaştırıldı. Bütün bunlar ışığında, Kaddafi hükümeti altında Libya merkezci, otokratik, zayıf sosyal ve politik kurumsal yapıya sahip ve tek yönlü ekonomiyi benimseyen tam bir rantar devlet halin, aldı. Kaddafi de diğer liderler gibi vatandaşın rızasını kazanmada petrol gelirlerine güveniyordu. Vatandaşlar vergi ödemeyecek, bedava iskan alanı alacak ve sosyal haklara sahip olacak, bu şekilde de hükümete rıza gösterecek ve uyumsuzluk çıkarmayacaktı. Bütün bu politikalar benimsenirken, ülke yapısının petrol gelirlerine bağlı şekillendirilmesi neticesinde, petrol fiyatlarında yaşanabilecek herhangi bir değişikliğin etkilerinin ne kadar dramatik olacağı öngörülmedi (Aslan,2014: 53-57).

4.Libya'nın Politik Ekonomisi

Kaddafi Hükümetinin ilk on yılında birçok radikal reformlar yapıldı. Örneğin 1970 yılının başlarından itibaren yabancı petrol şirketlerinden alınan pay giderek artış gösterdi.

Şekil 3: Libya'nın Petrol İhracı-1974-1980
(*Annuaire De L'Afrique Du Nord*, 471; *EIU Annual Supplement 1984,20*)

Libya: Petrol İhracat Noktaları 1974-1980 (%)			
	ABD	Batı Avrupa	Toplam
1984	0,1	77,3	77,4
1975	14,3	50,3	64,6
1976	27	49,1	76,1
1977	40,5	40	80,5
1978	37,5	45,8	83,3
1979	33,5	47,6	81,1
1980	33	44,1	77,1

Kaddafi özellikle ilk on yılda rejimin kalıcılığını sağlayarak, kapitalizm ve komünizme alternatif bir ekonomik yapı kurmaya çalıştı. Buna karşın, dünyanın ekonomik yapısı olan serbest piyasa ekonomisinden izole kalmak, Libya ekonomisini demode hale getirip, ülkeyi zayıf rantar devlet yapısına itti (Altunışık,1996: 55-59). 1980 yılında petrol gelirlerinin \$27'dan \$10 seviyelerine gerilemesi Libya ekonomisini negatif olarak etkiledi. Ülke bu aşamada ekonomi reformlar yerine kemer sıkma

Petrol Kısılacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği

politikaları benimseyerek ekonomisini kontrol altında tutmaya çalıştı. Ekonomik açıdan sıkıntı günler yaşayan Libya için, 1980'lerde ülkenin doğusu olan Bingazi bölgesine İslamcıların yerleşmesi ile sosyal açıdan sıkıntı günler başlıyordu. Hem İslamcı gruplar hem de Kaddafi tarafından oluşturulan sınıflar hükümetten daha fazla politik ve sosyal haklar talep etmeye başladılar.

1980'lerde benimsenen kemer sıkma politikaları kısa vadede Libya'yı içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan çıkarmasına karşın, 1985 yılında petrol fiyatlarındaki yaşanan düşüş sonucunda tekrar benimsenen kemer sıkma politikaları artık vatandaşı da sıkıntıya sokmaya başlamıştı. Birçok tüketim maddesi ithalat kotasına dahil edildi vatandaş günlük ihtiyaçlarını temin etme konusunda ciddi bir sıkıntı ile yüz yüze kaldı (Altunışık, 1996: 55-59). Sonuç olarak da hükümet ile vatandaş arasındaki bağ giderek zayıflamaya başladı. Ekonomik olarak sıkıntı içinde olan vatandaş hükümete yeni ekonomi politikalarının benimsenmesi adına baskı yapmaya başladı. Her ne kadar ilk hamlede direnilse de Libya 'İnfitah' adı verilen bir takım ekonomik reformları uygulamaya başladı. Ne yazık ki uygulanan ekonomik reformlar da Libya ekonomisini düzeltmekte başarılı olamadı. 1990'lara geldiğinde, uluslararası koşullar Libya ekonomisini sınırlandırmaya ve olumsuz olarak etkilemeye devam etti ve ülkeyi derin bir ekonomik kriz içine itti. 1992 yılında da Libya, ekonomik problemleri ve demokrasi eksikliği nedeniyle, Birleşmiş Milletler yaptırımlarına maruz kaldı (Wandawella,1998). Diğer taraftan Soğuk Savaş'ın göreceli ABD üstünlüğü ile sonlanması ve ABD'nin gücünün ve etkisinin uluslararası arenada giderek artmasıyla beraber Libya- ABD gerginliği (koloniden kurtulduktan sonra özellikle Kaddafi hükümeti batı karşıtı bir politika benimsemişti), Libya'yı daha olumsuz etkilemeye başladı. 1992 yılından itibaren devlet göreceli olarak özel yatırıma açılmaya başladı. Liberalleşme yolunda ilk ve önemli adımlar atılmaya başlandı. Her ne kadar liberalleşme yolunda adımlar atılsa da BM tarafından gelen yaptırımlar ve ABD ile yaşanan problemler Libya'nın uluslararası ekonomik sistemde tutunmasını engelliyordu. Kaddafi açısından çözüm yolu ABD ile olan gerginliğin sona ermesi olarak belirtildi ve Libya tarafından ABD'ye ilk resmi ziyaret gerçekleştirildi (Prashad,2012). Sonuç olarak, yapılan politik manevraların sonucunda 2003 yılından BM yaptırımlarının tamamen kalkmasıyla beraber, Libya ekonomisi uzun yıllar sonra rahat bir nefes alabildi. Bu süreç içerisinde adım adım liberalleşme hareketleri Libya sınırları içerisinde vücut bulmaya devam etti. Örneğin 2005 yılında sigara üzerindeki gümrük vergisi sıfırlanarak, yabancı markaların ülke içinde yatırım yapmasının yolu açıldı. 2003-2005 yılları arasında Libya'nın pazar payı %16,5 artış gösterdi(<http://birlesmismarkalar.org.tr/images/UF/file/hedef-1keraporlari/Libya.pdf>).

Bu noktada vurgulanması gerekir ki her ne kadar ekonomik darboğazdan kurtulmak adına batı ile yakınlaşan adımlar atılsa da Kaddafi'nin batıya karşı şüpheli yaklaşımı sonlanmış değildi; bu nedenle de özelleştirme adımlarına rağmen ülkeyi tamamen yabancı yatırıma ve serbest piyasa ekonomisine açmamaya karşı direndi. Diğer yandan, ülkedeki İslamcı kesim Kaddafi'nin batıya karşı tutumundan rahatsız olmakta ve tepkilerini diler getirmekteydiler. Ülkede uygulanmaya başlanan

politikaları destekleyip, batı ile yakınlaşmaya olumlu bakan grup ile muhafazakar İslamcı grup arasındaki fikir ayrılıkları adım adım hat safhalara tırmanmaya başlamıştı. Sonuç olarak da Libya ekonomik sıkıntılarının yanı sıra vatandaşları üzerindeki kontrolünü yavaş yavaş kaybetmeye başladı ve 2011 yılının şubat ayında bir grup Kaddafi hükümetine karşı ayaklandı ve sivil savaş başlamış oldu (Aslan,2014: 63-65).

16 Şubat 2011'de Libya'nın en geniş bölgesi olan Bingazi'de ayaklanmalar başladı. Bir gün sonra ayaklanmalar diğer şehirleri de etkisi altına almaya başladı. İlk birkaç günde onlarca insan Libya güvenlik güçleri tarafından öldürüldü. 20 Şubat tarihinde ayaklanmaların Libya'nın başkenti Tripoli'ye sıçramasıyla beraber, süreç Libya için daha da tehlikeli bir hale dönüşmeye başladı. Ayaklanmanın başlamasından bir gün sonra dış güçler Libya sivil savaşına direkt olarak dahil oldular ve ilk adım dönemin ABD başkanı Barack Obama'nın, Kaddafi'nin mal varlığını dondurmasıyla başladı. Daha sonra sürece dahil olan BM ve AB ile de Libya'ya karşı silah ambargosu uygulanmaya başladı. 7 Mart 2011'den itibaren de artık Libya hava sahası NATO uçaklarına ev sahipliği yapmaya başladı. Sivil Savaş birçok insanın ölmesi ve Kaddafi yanlılarının tutuklanmasıyla devam ederken, 20 Ekim'de Kaddafi'nin yakalanması ve daha sonra da 19 Kasım'da Saif al-islam Qadhafi'nin tutuklanması ile Libya Sivil Savaş'ı son bulmuş oldu (<https://edition.cnn.com/2013/09/20/world/libya-civil-war-fast-facts/>)

5.Libya ve Reform Sürecinin Kaynak Laneti Teorisi Açısından Analizi ve Dış Aktörlerin Rolü

Çalışmanın bu bölümünde, Libya örneği kaynak laneti teorisinin temel argümanları ile açıklanmaya çalışılacaktır. Daha önce bahsedildiği üzere rantar devletlerde uluslararası ekonomiye tek yönlü entegrasyon, otoriter rejim ve zayıf politik ve sosyal kurumlar görülmektedir. Libya'nın devletleşme sürecinde de petrolün direkt etkisi ile şekillenerek tam anlamıyla bir rantar devlet özelliği sergilenmektedir. Bu bölümde, Libya'nın ekonomik yapısı analiz edilip, Libya'nın neden petrol gelirlerine bağlı bir ekonomik reform süreci benimsediği analiz edilmeye çalışılacaktır.

Kaynak Laneti teorisi analiz edildiğinde, petrol ihracatçısı ülkelerin yaşadıkları en önemli sorunun petrol gelirlerine bağlı tek yönlü ekonomik sistem, vergi yoksunluğu ve üretim sürecinin eksikliği olduğu görülür. Bir başka ifadeyle, en önemli sorun zengin kaynaklara sahip olmak değil, bu kaynakların getirisine bağlı bir ekonomik sistemi benimsemektir. Diğer yandan, endüstrileşmenin ve diğer üretim faaliyetlerinin yokluğu Hollanda Sendromuna yol açarak; diğer ihrac sektörlerinin rekabet gücünü yok eder. Diğer yandan, bu durum döviz kuru oranını arttırdığı için ithalatı düşürür ve sonuç olarak da ülke bütçe açığı ile yüz yüze gelir. Rantar devletlerin bu yapısı, petrol fiyatlarının ani yükseliş ve düşüş durumlarında ülke ekonomisini dramatik bir şekilde etkiler. Özellikle düşüş süreçlerinde, ülke ekonomisi başka gelir kaynaklarına ihtiyaç duyar; fakat vergilendirme sisteminin olmaması ve ülkede geliri destekleyen farklı üretim kaynaklarının bulunmaması ülke ekonomisini ciddi bir darboğaz ile karşı karşıya bırakır (Aslan,2014: 18-22).

Petrol Kısılcacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği

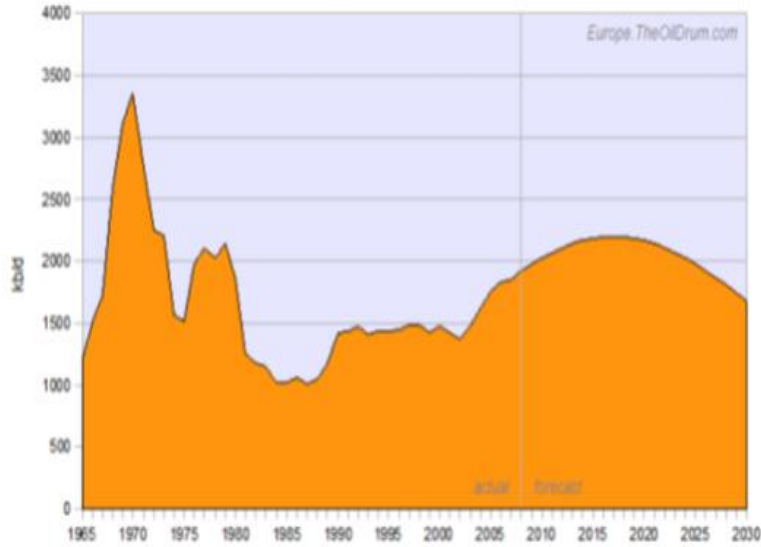
US Energy Information Administration'a göre, Libya günlük 1,8 milyon varil petrol üretimi ile Afrika'nın üçüncü büyük petrol ihracatçısı konumundadır. Yaklaşık olarak günlük 1,5 milyon net petrol ihracının çoğunu Avrupa'ya gerçekleştirmektedir (US Energy Information Administration, 2014).

Şekil 4: Libya Petrolüne bağlı ithalat oranları (Aslan,2014:77)

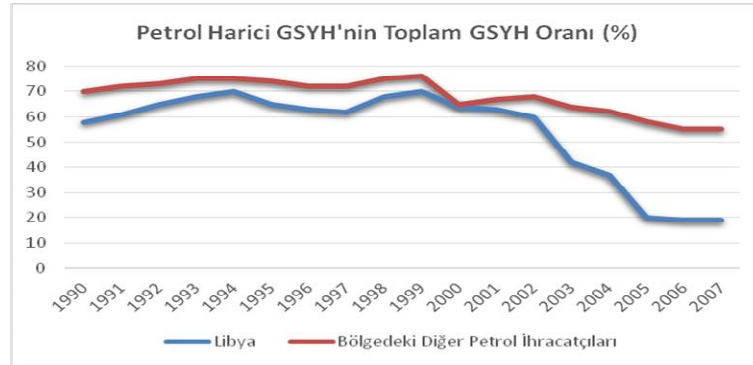
İTHALATÇI	LİBYA'DAN İTHAL EDİLEN (Varil ,2010)	LİBYA'NIN PETROL İHRACATI İÇİNDE %	TOPLAM TÜKETİM İÇİNDEKİ %
İtalya	365,742	29%	24%
Fransa	177,797	14%	10%
Çin	160,676	13%	2%
Almanya	138,067	11%	6%
İspanya	129,227	10%	9%
ABD	60,553	5%	0%
Birleşik Krallık	50,815	4%	3%
Avusturya	32,867	3%	12%
Portekiz	28,84	2%	11%
Hollanda	26,426	2%	2%
İrlanda	21,814	2%	13%
İsviçre	21,576	2%	8%
Sırbistan	6,801	1%	8%

1969 darbesi sonrasında, Libya'nın petrol endüstrisi millileştirildi ve yabancı yatırımcılar ülkeden çıkartıldı. Kaddafi hükümetinin ilk on yılında Libya'nın petrol gelirleri kademeli olarak artarken, rantar devlet yapısı ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yapısını etkisi altına almaya başladı.

Şekil 5: Libya'nın Petrol Üretimini Yıllara Göre Dağılımı (Aslan,2014:80)

Şekil 6: Petrol Dışı Gelirlerin oluşturduğu GDP'nin Toplam GDP'ye oranı

Kaynak: Dünya Ekonomik Görünüm Veritabanı, IMF (Aslan,2017;80)

Şekil 6'da açıkça görülebileceği üzere, aynı bölgede bulunan diğer ülkeler ile kıyaslandığında Libya'nın petrol dışı gelirlerinin toplam gelirlerine oranı oldukça azdır. Özellikle 2000 yılından sonra, liberalleşme adımlarına rağmen, bu oranın dramatik bir biçimde gittikçe azaldığı görülür.

Şekil 7: Libya'nın 2011 yılına kadar olan İhracat istatistiği (atlas.media.mit.edu/country/lby)

İhrac Ürünleri	Değer (\$)	%
Ham Petrol	35.861.028.676	82,52%
Petro Gazları	3.267.757.107	7,52%
İşlenmiş Petrol	3.061.901.972	7,05%
Asiklik Hidrokarbon	278.937.650	0,64%
Mineral veya kimyasal gübreler	196.801.644	0,45%
Demir cevherinin doğrudan işlenmesiyle elde edilen demirli ürünler	192.469.576	0,44%
Asiklik Alkol	178.447.285	0,41%
Sıcak haddelenmiş demir veya alaşımsız çelik	114.560.937	0,26%
Polimer veya etil, birincil formda	100.207.640	0,23%
Yüksek sıcaklığa sahip kömür katranı damıtma yağı ve diğer ürünler	33.004.235	0,08%
Amonyak	24.377.997	0,03%
Süs balığı, canlı	18.157.842	0,04%
Yarı mamul ürünler, demir veya çelik	8.593.497	0,02%
Demir ve Hurda Atıkları	8.220.875	0,02%
Altın	6.882.211	0,02%
Demir cevheri ve konsantreleri	6.584.777	0,02%
Sülfür	6.559.660	0,02%
Buhar Tribünleri	6.066.577	0,01%
Turbojetler ve turba pervaneler	5.195.471	0,01%
Sodyum Hisroksit, Potasyum Hidroksit	5.186.819	0,01%
Elektrik Enerjisi	5.006.845	0,01%
Yün	2.347.683	0,01%
Araba	2.232.827	0,01%

Yukarıdaki figürden de anlaşılacağı üzere Libya'nın ekonomisi %83 oranında petrol gelirlerine bağlıdır. Bu nedenle diğer sektörlerin Libya ihracatındaki oranı göz önüne alındığında, ekonomik çeşitliliğin önündeki petrol baskısı açıkça ortaya konulmuştur. Bahsedildiği üzere, petrol fiyatlarındaki herhangi bir düşüş ve yükseliş dönemi Libya ekonomisini direkt olarak etkilemiştir. Örneğin ABD ülke çalışmaları araştırmalarına göre, 1985 yılında Libya petrol gelirleri en düşük seviyesindeydi. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1980-1981 yılları arası dönemde %14 oranında düşüş göstermiştir. Bu düşüş

Petrol Kısılacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği

sonucunda da sosyal harcamalara ayrılan pay düşürölmek durumunda kalmış; bu durum da halkın memnuniyetsizliği ile karşılanmıştır.

Libya'nın kaynak lanetini deneyimlemesinin altında yatan diğer bir etken ise Kaddafi'nin kendi ideolojisidir. Kaddafi üçüncü bir yol olarak komünizm ve kapitalizm arası bir alternatif benimsediğini dile getirerek uluslararası ekonomik yapıdan izole bir ekonomik yapılanmaya gitti. Bunun altında yatan en önemli etkinin Libya'nın bağımsızlık öncesi uzun yıllar boyunca koloni olarak yaşaması gösterilebilir. Kaddafi'nin başa geçmesiyle beraber özellikle batıya karşı negatif bir tutum benimsenmiş ve Libya bağımsızlığı korunmaya çalışılmıştır. Bu noktada araştırmalar neticesinde Kaddafi'nin izolasyonist politikasının sivil savaşı deneyimlemesi altındaki en önemli nedenlerden bir diğer olduğu söylenebilir. Çünkü küreselleşen uluslararası ekonomide Libya entegrasyon sağlayamamış bu şekilde de uluslararası arenada rekabet gücüne sahip olmamıştır (Wandawella,1998). Diğer yandan Beblawi ve Lucian çalışmalarında otokratik ve izole politikaların varlıklarını çok uzun yıllar boyunca sürdüremeyecekleri belirtilmiş, küreselleşen uluslararası sistemde politik ve ekonomik bağımsızlığın ütöpik olduğu belirtilmiştir (Beblawi ve Luciani,1987: 49-55). Ulus devletler küresel ekonomik sistemin gerekliliği olarak dönüşmelidir. Bu dönüşüm, devlet ve devlet dışı aktörleri içeren yönetim ağlarının ortaya çıkışı ile başarılabilir. Kalkınma artık sadece ekonomik gelişme ile açıklanamaz. Toplum içindeki insanların davranış ve tutumlarını değiştirmek adına işbirliği ve ortaklıklarla başarılabilir. Bu nedenle, Libya içindeki batı karşıtı tutum ve izole politikalar liberal ekonomi karşıtı olduğundan kalkınma için dönüşüm ve değişim şarttır (Altunışık,1996: 61).

Bahsedilen tüm bilgiler ışığında, Kaddafi liderliğindeki Libya, özellikle 1980 sonrası ciddi ekonomik problemler ile karşı karşıya kalmıştır. Ortaya çıkan ekonomik problemler ile mücadele etmek adına Libya ilk hamlede reform sürecine girmek yerine kemer sıkma politikalarına yöneldi. Kaddafi liberal ekonomik reform adımları yerine kemer sıkma politikalarının Libya'yı içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kurtaracağına inandı. Bu noktada açıkça görölebilir ki, ekonomik problemler yaşandığı süreç içerisinde de yine Kaddafi'nin kendi ideolojisi Libya'nın ekonomik ve politik tercihlerinde baskındır. Buna karşın her ne kadar kısa vadede Kaddafi liderliğinde kemer sıkma politikaları başarılı sonuçlar verse de uzun vadede Libya'nın ekonomik sorunlarını çözmede yeterli olmamasından dolayı tam olarak entegrasyon olmasa da bir takım liberal reform sürecine girilmek durumunda kalındı. Bu noktada söylenebilir ki, rantar devlet olan Libya, var olan özellikleri ile küresel ekonomik sistem içinde varlığını sürdürmekte ciddi sıkıntılar ile yüzleşmek durumunda kaldı. Öte yandan, ülkenin iç dinamikleri ve sosyal yapısı Kaddafi ideolojisine göre şekillendiğinden ve uygulanmak durumunda kalan ekonomik reformlar ülke iç dinamiklerine uyum sağlamadığından ve bu uyumu şekillendirecek güçlü kurumların bulunmamasından dolayı da Libya sınırları içinde fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başladı. Liberal dönüşüme bağlı özelleştirme hareketlerinden önce birçok insan kamuda çalışıyordu; fakat ekonomik reform sürecindeki özelleştirmeler ile beraber birçok insan işsiz kaldı. Bu da ülke içi çatışmaların çıkmasında ve sivil savaşın

körüklenmesinde diğer bir etken olup; bir kez daha rantar devlet özellikleri ile liberal ekonomik reformlarının Libya sınırları içerisindeki meydana çıkardığı sorunlar gözler önüne serilmiştir. Eğer Libya'nın politik ve sosyal kurumsallaşması sağlam olsaydı, ülke içinde gelir eşit olarak dağıtılabilir ve vatandaşın sıkıntıları hakkında güvenilir bilgiler toplanır ve bunlara istinaden sosyal ve ekonomik reformlar halkın da talepleri doğrultusunda şekillendirilebilirdi (Altunışık,1996:53-61).

Kaynak laneti teorisi analiz edildiğinde bahsedilen ekonomik ve sosyal nedenler dışında rantar devletler açısından sivil savaşı tetikleyen aktörler arasında dış aktörlerin de olduğu fikri ortaya atılmıştır (Humphrey,2005: 514-517). Üçüncü taraflar, bunlar diğer devletler ve organizasyonlar olabilir, rantar devletlerde direkt ve dolaylı olarak çatışmaya yol açabilir. Zengin kaynaklar üzerinde kontrol elde edebilmek için ülkelere müdahalede bulunabilir veya ülke içerisinde vuku bulan çatışmaları destekleyebilirler (Humphrey,2005: 514-517). Çünkü ülke içinde birliğin bozulması var olan otoriteyi sarsarak ülke içinde kontrol için dış güçlere zemin hazırlar. Libya sivil savaşı analiz edildiğinde, dış aktörlerin rolü hakkında birçok söylem ile karşılaşılır. Bu iddialardan birçoğu da NATO ve BM'nin ülke içindeki isyanlara verdikleri destekler ile doğrulanır. Bazı iddiaların net bir kanıtı olmasa da sosyal medya ve uluslararası medyanın haberlerinden, ülke içindeki ayrılıkçı grupların dış güçler tarafından desteklendiği ve yönlendirildiği görülmüştür. Örneğin, insan hakları ve demokrasi hakkındaki söylemler ile beraber, bir diktatörü nasıl yıkabilirsın temalı oyunların ortaya çıkması ve bunların batı menşeli olması batının ayrılıkçı hareketleri tetiklediği yönündeki söylemleri destekler niteliktedir (Nzemroaya,2011). Sivil Savaş'ın başlamasından yaklaşık olarak 10 gün sonra, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık ve Amerika tarafından hazırlanan taslak çözüm Birleşmiş Milletler tarafından kabul edildi. Bu karar ile Kaddafi'nin ailesinin mal varlığı dondurulurken, uçuşa yasak bölge belirlenirken, aynı zamanda Libya'ya karşı uygulanacak silah ambargosu üzerinde uzlaşıldı. Libya hava sahası BM tarafından kontrol edilmeye başlandı. Buna karşın, bu süreç içerisinde NATO kuvvetleri tarafından Libya bombalanmaya devam ediyordu. Bu noktada NATO ve BM aksiyonları hakkında çarpıcı bir gerçek ortaya çıkmaktadır. BM ve NATO'nun temel söylemleri insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi üzerinde şekillenirken, fiiliyattaki aksiyonları uluslararası hukuk kurallarına aykırı şekilde ilerliyordu (Bölme, Ulutaş, Özhan ve Küçükkeleş, 2011). Uluslararası hukuk kurallarına göre, eğer çatışma çözümüyle ilgili tüm demokratik yollar tükendiye ve çatışma uluslararası seviyeye ulaştıysa, son alternatif olarak askeri müdahale uygulanabilir (Bölme, Ulutaş, Özhan ve Küçükkeleş,2011). Buna karşın, BM, Libya sivil savaşının uluslararası seviyeye ulaşp ulaşmayacağını beklemeden, direkt olarak askeri yaptırımlar uygulama yolunda uluslararası aktörler aracılığı ile karar aldı (Prashad,2012). Bunun yanı sıra, soy kırım iddialarıyla, Kaddafi Al-Jazeera, BBC gibi uluslararası medya tarafından katil ve düşman olarak lanse edildi. Sivil Savaş sonrasında ise istatistikler ile gerçek ortaya çıktı. Amnesty International'ın raporuna göre, birçok sivil sadece Libya güvenlik güçleri tarafından değil aynı zamanda NATO güçleri tarafından öldürüldü. Sonuç olarak, dış güçlerin zengin enerji kaynağı üzerinde kontrol etme amaçları üzerine net bir kaynak mevcut olmamasına rağmen, Libya sivil savaşı sırasındaki uluslararası hukuk kurallarına aykırı aksiyonları net bir şekilde görülebilmektedir. 2007 yılında eski NATO üyesi

Petrol Kısılcacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği

Wesley Clark'ın bir röportaj sırasında eğer Ortadoğu'da petrol olmasaydı kimse bölgeyi müdahale ile tehdit etmezdi demesi, NATO güçlerinin petrol kazanımı konusundaki tutumunu destekler niteliktedir (Aslan,2014: 104).

Sonuç

Özellikle son yıllarda Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yaşanan gelişmeler ile beraber, bölge ülkelerinin özellikleri ve sivil savaşın nedenleri üzerine araştırmalar bir kez daha önem kazandı. İlk bakışta nedenleri var olan rejimlere karşı ortaya çıkan ayaklanmalar gibi görünse de, ülkede domino etkisiyle yayılan bu sivil savaşların altında yatan nedenlerin incelenmesi kapsamlı bir analiz için zaruri bir ihtiyaç haline aldı. Genel hatlarıyla söz konusu coğrafyaya bakıldığında birkaç ülke haricinde var olan coğrafyada zengin enerji kaynaklarının varlığının, ülke yönetimlerinin bu zengin enerji kaynakları etrafında şekillenmesinin yaşanan iç çatışmalar üzerindeki etkisi araştırmalara konu olmuştur. Son yıllarda enerjiye olan ihtiyacının artması ve artan dünya nüfusu ile doğru orantılı olarak da yeni enerji kaynaklarına ulaşmak özellikle gelişmiş ülkelerin yegane amacı haline gelmiştir. Çünkü özellikle petrol kaynaklarına sahip olmak sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi gücü de getirip, uluslararası arenada bir ülkeye ciddi manada güç kazandırmaktadır.

Rantar devlet ve kaynak laneti teorisi literatürde özellikle kaynak zengini ülkelerin iç çatışma yaşama olasılığını analiz etmekte önemli saptamalar ortaya koymuştur. Bu çalışmada temel teori olarak alınan bu iki teori çerçevesinde, kaynak zengini ülkelerin ekonomik ve politik süreçlerini kaynak gelirlerine endeksli olarak şekillendirdikleri gözler önüne çıkar. Özellikle petrol zengini ülkeler diğer üretim faaliyetlerinin gelişmesine imkan sağlamadan var olan petrol gelirlerine güvenerek ekonomik yapılarını şekillendirir. İktidar sahipleri petrol gelirlerinin dağıtımında tek yetki sahibi olarak kendilerini atadıkları için, hesap verilebilirlikten kendilerini soyutlamak ve güçlerini stabil tutmak adına vatandaşı süreç dışı tutmak adına vergi sistemini kaldırmışlardır. Bu durum da yolsuzluklara yol açmış ve saydamlığa gölge düşürerek uzun vadede içsel olarak tehlikelere zemin hazırlamıştır. Benimsedikleri yönetim şekli aracılığı ile otoriter olan bu ülkeler, petrol piyasalarındaki yaşanacak değişimlerden dramatik bir şekilde etkilenmektedirler.

Bu çalışmada örnek ülke olan seçilen Libya'da hem iç dinamikleri bakımından tam olarak bir rantar devlet özelliği sergilediğinden, aynı zamanda Arap Baharı'nın domino etkisiyle yaşadığı iç çatışma nedeniyle kaynak laneti teorisinin açıklanmasında önem teşkil etmektedir. Kaddafi'nin benzersiz ideolojisine rağmen, Libya kaynak lanetinin felaket gerçekliğini deneyimlemek durumunda kaldı. Kaddafi her ne kadar eşitlik ve bireylerin gücünü temel aldığı söylese de bu teori sadece prensip olarak kaldı. Libya'nın iç dinamikleri incelendiğinde, özellikle ekonomik reform sürecinden sonra, rantar devlet özelliklerinin negatif etkileri açık bir şekilde ortaya çıkmaya başladı. Zayıf kurumsal yapı Libya'nın uzun vadede ekonomik gelişme ve sınırları içinde denge sağlamak adına ciddi bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan, Kaddafi'nin diğer rantar devletlere benzer şekilde

merkezi otoriteyi sabit tutarak ekonomik reform sürecini uygulamaya çalışması da ekonomik dar boğazın reform süreciyle atlatılması yönünde engel teşkil ederek, liberal ekonomik sürece tam olarak entegrasyonu engellemiştir. Bunun yanı sıra, bu çalışmada yeni uluslararası ekonomik yapı ve onun baskısını liberal olmayan ve petrol zengini rantar devletler üzerindeki etkisi ortaya çıkmaktadır. Karşılıklı bağımlılıklarla şekillenmiş uluslararası ekonomik yapıda uzun, izole politikalar benimsemek uzun vadede ütopyadan öteye geçememektedir. Eğer bir devlet uluslararası ekonomik yapının gerekliliklerinden kendini soyutlamaya çalışır ise, Libya örneğinde görüleceği üzere, uzun vadede ekonomik ambargolara ve sınırlamalara maruz kalmaktadır.

Dış aktörlerin zengin petrol rezervleri üzerinde menfaatleri, söz konusu aktörler için Libya sivil savaşına müdahalelerinde dayanak olmuştur. İnsani müdahale nidalarına rağmen, medya ve bir takım uluslararası kuruluşların çıkarımları neticesinde, Kaddafi'nin politikalarının saptırıldığı ve sivil savaş sürecinde Kaddafi güçlerinin müdahalelerinin dramatik bir şekilde abartıldığı gözler önüne serilmektedir. Sonuç olarak da Libya'nın rantar devlet özelliklerinden kaynaklı iç dinamikleri hem de uluslararası ekonomik yapının gereklilikleri üzerinden ve kendi çıkarları üzerinden hareket eden dış aktörlerin müdahaleleri ile birlikte Libya kanlı bir iç çatışma sürecini deneyimlemek durumunda kalmış ve Arap Baharı'nın yıkıcı etkisine dayanamamıştır.

Konu hakkında özellikle güncel gelişmeler göz önüne alındığından konu hakkında farklı araştırmalar ortaya koymak mümkün olmakla beraber, bu çalışmanın örnek teşkil etmesi planlanmaktadır. İç dinamiklerin incelenmesinin yanı sıra, Suriye'de benzer tavrı takınmayan dış aktörlerin Libya'ya müdahale konusunda bu görece hassas ve aceleci tavrı akıllarda soru işareti bırakıp, konuya farklı yaklaşımlar üretmekte yardımcıdır.

Kaynakça

Acemoglu, D. & Robinson, J. (2012). *Why Nations Fail: Origins of Power, Poverty and Prosperity*.

Altunisik, M. B. (1996). 'A Rentier State's Response to Oil Crisis: Economic Reform Policies in Libya'. *Arab Studies Quarterly*, 18, 49-64.

Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (New Edition). Verso.

Aslan, N. (2014), "Evaluating Rentier Theory and Resource Curse Theory: The Case of the Libyan Civil War", *Yüksek Lisans Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Auty, R. M. (2001). 'The political economy of resource-driven growth'. *European Economic Review*, 45(4), 839-846.

Atlas.media.mit.edu/country/lby

Petrol Kıskaçında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği

- Beblawi, H., Luciani, G. (1987), *The Rentier State (Vol.2)*, Routledge.
- Beblawi, H. (1990). 'The rentier state in the Arab world'. *The Arab State*, 85- 98.
- Collier, P. & Hoeffler, A. (2005). 'Resource rents, governance, and conflict'. *Journal of Conflict Resolution*, 49(4), 625-633.
- De Soysa, I. (2000). 'The Resource Curse: Are Civil Wars Driven by Rapacity or Paucity?'. (retrieved from http://reseau.crdi.ca/en/ev-124489-201-1- DO_TOPIC.html)
- Di John, J. (2011). 'Is There Really a Resource Curse? A Critical Survey of Theory and Evidence'. *Global Governance*, 17(2), 167-184.
- Herb, M. (2005). 'No representation without taxation? Rents, development, and democracy'. *Comparative Politics*, 297-316.
- Humphreys, M. (2005). 'Natural Resources, Conflict, and Conflict Resolution Uncovering the Mechanisms'. *Journal of Conflict Resolution*, 49(4), 508-537.
- Karl, T. L. (2005). 2. Understanding the Resource Curse in Tsalik, S., & Schiffrin, A. (2005). *Covering oil—a reporter's guide to energy and development*. Open Society Institute, New York.
- Kuru, A. (2002). 'The rentier state model and Central Asian studies: The Turkmen case'. *Alternatives. Turkish Journal of International Relations*, 1(1), 51-71.
- Luciani, G. (1990). Allocation vs. production states: A theoretical framework of The Arab State, 65-84.
- Mahdavy, H. (1970). *The patterns and problems of economic development in rentier states: The case of Iran*. 428-467.
- Nzemroaya, M. (2011). 'Libya: Is Washington Pushing for Civil War to Justify a US-NATO Military Intervention'. (retrieved from <http://www.globalresearch.ca/libya-is-washington-pushing-for-civil-war-tojustify-a-us-nato-military-intervention/23375>).
- Prashad, (2012). 'Arap Baharı, Libya Kışı', translated by Alpagut, Ş. (2012) Yordam Kitap.
- Robinson, J.A., et al., (2006). 'Political foundations of the resource curse', *Journal of Development Economics*, 79 (2), 447-468.
- Sandbakken, C. (2006). 'The limits to democracy posed by oil rentier states: The cases of Algeria, Nigeria and Libya', *Democratization*, 13(1), 135-152.
- Smith, B. (2004). 'Oil wealth and regime survival in the developing world, 1960-1999', *American Journal of Political Science*, 48(2), 232-246.

Wandewalle, D. (1998). *Libya since independence: oil and state building*. IB Tauris Publishers.

Yates, D. A. (1996). *The rentier state in Africa: Oil rent dependency and neocolonialism in the Republic of Gabon*. Africa World Press.

'Libya Civil War Fast Facts' (2013), CNN Library. (<http://edition.cnn.com/2013/09/20/world/libya-civil-war-fast-facts/>)

'Libya Ülke Raporu' (2012). (<http://birlesmismarkalar.org.tr/images/UF/file/hedef-ulke-raporlari/Libya.pdf>)

'Rent' (13.01.2014), Encyclopedia Britannica. (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/498237/rent>)

'Rent' (13.01.2014), The Economist. (<http://www.economist.com/economics-a-to-z/r#node-21529784>)

MLA veya APA kaynakça sistemine göre kaynaklar belirtilir.

MLA veya APA kaynakça sistemine göre kaynaklar belirtilir.